

SLIKAR HARVEY GREGORY PRUSHECK-PERUŠEK*

France Stelè

»Kakršno je življenje, taka je pesem.«

Misterij človeške duše ... V njem je edini pravi umetnosti, v njem je skrit ves njen zmisel, on ji narekuje najgloblje večno nepremagljivo poslanstvo.

Preradi in brez zadovoljivega odgovora vprašujemo: Ali naj je umetnost res sama sebi namen? Ali ima mogoče družabno poslanstvo? Mogoče pa je le samo izraz strmenja zavzete človeške duše pred skrivnostjo vseмирja in bitja, pred uganko komaj načetih, rešitvi se večno izmikajočih usodnih vprašanj? Ali naj je končno res samo akt notranje samoodrešitve, ali celo samo zrcalo mehaničnih življenjskih procesov posamezne neznatne osebe, med pravekove obešene, v pajčevino bitja ujete mušice-človeka, ki večno hrepeni iz te rahle mreže po svobodi udejstvovanja in spoznanja krute resnice?

Perušek nam je v zgoraj citiranem izreku enostavno jasno izrazil svoj odgovor na uganko umetnosti. Njemu je umetnost predvsem neposreden, nujen izliv najgloblje življenjske energije, katera njegovo utrujeno telo z nepremagljivo silo nosi po začrtani poti.

Ko nam ga je pred poldrugim letom odkril v Domu in svetu Kobal, nas je prijetno presenetilo, da živi tisoče kilometrov od domovine od mladosti od nje odtrgan človek, v katerega delih snuje pristna naša duša, naše nepotvorjeno slovensko čustvo in velika stvariteljska sila, ki nam je v čast in ponos. Ko je kmalu nato sam prišel med nas in nam razkrival tajne svojega srečanja z domovino, ki je v njegovi duši brnela le še kot mikavna sanja, smo se zavzeli nad tem, kako je kljub trdi in pogosto kruti vzgoji, s katero ga je tuja ma-

čeha prekovala iz slovenskega pastirčka v moža, ki samostojno motri in oblikuje življenje, ostal naš. Po vsem njegovem izrazu smo se prepričali o tem, da se je vrnil s tisto nepokvarjeno, za lepoto, pravico in sanjo razpoloženo dušo, ki jo je odnesel s seboj iz domovine.

Zakon, ki ga večnost položi v dušo človeka kot krmarja za življenje, je močnejši kot vse zunanje ugodnosti ali neugodnosti razvoja — to uči Peruškov slučaj... Seme, ki ga vseje mati, domača hiša in vzgoja in vse, čemur pravimo domovina, v še nepokvarjeno dušo in srce otroka, je jačje kot vsa vzgoja poznejših let — tudi to dokazuje Peruškov slučaj... Prirojene duhovne podlage v človeku so nepremagljive; brez bistvenega ozira na milje, v katerem človek živi, izoblikujejo njegovo osebnost, tako da kri do smrti kliče po sobitju z ritmom po rojstvu sorodne krvi — tudi to priča Peruškov slučaj...

Perušek kot človek in umetnik ni pozabil in zatajil svoje domovine. In ravno ker je pri njem ves razvoj, vse njegovo delo in snovanje elementaren izliv njegovega najglobljega bistva, ravno ker je nujno kot cvet rože, kot oblika, v katero se iz semena razraste rastlina, je Perušek s svojim delom in svojo osebnostjo nepričakovana in resnična obogatitev našega kulturnega repertoarja. On je prvi kulturni sad, ki nam ga vrača brezobzirna, ljudske krvi in energije žejna tujina. »Tamkaj v Ameriki, tamkaj v Vestfaliji so nam izginili — več ne doseže jih naše oko... In tujina se diči z deli njihovih rok.« Odkar se nam je javil in s svojim delom predstavil Perušek, se mi zdi, da niso nič več tako turobni ti verzi, da ni več tako brezupen položaj zamejske Slovenije. Oko sicer ne doseže, toda po takih pojavih se začenjajo vezati naša srca, več se naš up v nepremagljivost pristnega našega duha sredi tujih ljudstev in neprijaznih razmer.

Spreprosto, a točno besedo nam Perušek sam riše svojo duhovno zgodbo od prvega nezavednega hrepenenja v svet umetnosti, preko trpljenja in pomanjkanja do trojnega spoznanja, ki mu je razen dediščine rane mladosti obogatilo dušo: spoznanja narave, primitivne kulture Indijancev in ponovnega doživetja domovine.

Pustimo ga, da nam sam pove, kar smatra za važno iz svojega notranjega razvoja:

Vrani mladosti, ko sem hodil v jesenskih dneh z očetom v zgodnjem jutru v hrib v gozd, se je porodilo v meni. Nikdar pozneje nisem bil

* Rojen 11. marca 1887 v Sodražici na Dolenjskem. Z dnega aprila 1906 je odšel v Ameriko. Do l. 1911 si je služil kruh s trdim delom po tovarnah in gozdovih ter kot nemiren romar romal iz kraja v kraj. To leto je prišel v Chicago in v umetniški koloniji uresničil svoj življenjski cilj, postati umetnik. L. 1919 se je poročil. L. 1927 je doživel prvi veliki uspeh med Slovenci v Clevelandu, ko ga je že prej angleška ameriška javnost zdavnaj priznala. Isto leto je potoval med Indijance na Zapad. L. 1929 pa je prvič po skoraj četrstoletni odsotnosti obiskal domovino in sedaj gradi svojo bodočo umetnost na dveh osnovnih doživljajih, znanstva z Indijanci in njih življenjem in odkritja svoje stare domovine. Ko to pišemo, ga večmesečna pot že drugič vodi med Indijance severnoameriškega Zapada.

tako vesel in srečen kot takrat. Po šumečem listju sva prišla na vrh hriba in tam malo počivala. Danilo se je že, in prav malo izza oblakov se je kazala blede luna. Iztegnil sem svoje mlade roke, da bi dosegel krasoto, ki so jo gledale moje oči. Oče mi je z roko pokazal v daljavo in dejal: »Glej, tam za tistimi hribi je bela Ljubljana.« Hitro sem si začel slikati v duši tisto krasno belo Ljubljano in bil tako prevzet, da so se mi noge šibile, ko sva ostala in šla dalje. Vprašal sem: »Kaj pa bom jaz delal, ako bom živel in zrastel.« Z nekam čudnim glasom mi je odgovoril, da ne ve, da pa naj počakam, da dorastem. Mogoče si najdem kako rokodelstvo. Pristavil pa je, da živeti in trdo delati ni lahko. Mogoče tudi, da se kaj naučim v ljudski šoli.

Naučil se pa v šoli nisem nič. Bolj me je vlekla druga šola: S pastirji sem večkrat hodil na pašnike, se igral z njimi, ogledoval rastline v gozdu in poslušal ptičje petje. Mesec majnik je bil moj največji učitelj. Posebno za študij barv. Tako veselo sem živel takrat, da sem kar na samega sebe pozabil. Vse barve so se mi zdele krasne, zraven pa še tista premikajoča se senca. Vse to je tako vplivalo name, da nisem mogel več prenašati in bi se bil včasih v samotni kje kar razjokal. Po glavi mi je šlo, kako bi prišel do kakih barv, nisem pa poznal človeka, ki bi mu bil mogel potožiti svoje hrepenenje. Ker so me v šoli večkrat okarali, če sem imel ilovico ali kos lesa v žepu, sem si mislil, da je mogoče res samo otročje delo, po katerem hrepenim.

Do svojega šestnajstega leta sem nosil v sebi to neutešeno hrepenenje. Takrat pa sem si že nabavil svoje spoinčnike, jih skrival in risal, kakor sem vedel in znal. Pri tem sem postal zopet čisto vesel. Šola je bila za mano in delal sem z očetom. Razgledoval sem okoliške kmetije in bližnje vasi, toda začutil pri tem, da je svet velik in da moram od doma. Kljub očetovim prošnjam, naj ostanem, sem se lepega jutra usedel na voz in odšel v tujino. V novih deželah, skozi katere sem potoval, v Avstriji, Švici in Franciji so se moje oči napile največjih krasot. Toda vse to je udušila v meni moja druga domovina s trdo borbo za kruh. Minulo je tisto veselje, ki sem ga občutil, ko sva z očetom hodila v gozd. V tovarni, pri razbeljenem železu in težkem kladivu mi je telo začelo pešati. Pustiti sem moral svoje prvo delo in si iskati novega. Takrat me je mladina zvabila v svoj krog; čez dan sem delal, zvečer pa hodil na ples. Pri tem pa sem izgubil vsako željo do daljnega življenja. Po treh letih se mi je tudi mestno življenje pri-

studilo. Zahrepenel sem zopet po naravi, po šumečem listju in krasni luni svojih mladostnih sanj. Podal sem se v gozdove in dobil zopet trdo delo. Plače nisem imel skoro nič, toda narava me je vzbujala, vračala mi veselje in porajala v meni novo življenje. Večkrat sem posedal kje pod košato smreko in premišljeval o svoji bodočnosti. Zopet me je prevzelo hrepenenje in dvignil sem se brez cilja na pot proti New Yorku. Ko sem počival kje ob železniški progi in oči upiral v zvezde na jasnem nebu, sem si zamislil poklic mladega popotnika, ki si spotoma zasluži z delom malo denarja in ogleduje kraje in mesta. Pozno v jeseni sem prišel v New York. Tu se je v meni zbudilo novo življenje. Par dni sem delal v pristaniških skladiščih, spal z brezposelnimi in spoznal vsake vrste dobrih in slabih ljudi. Pohajal sem v mesto in pasel svoje žejne oči po krasnih izložbenih oknih. V nekem oknu sem opazil par lepih slik. Ene, slikane v živih barvah, se spominjam; bila je iz Zapadne Amerike. Tako sem se prvič srečal z umetniškim delom. Začutil sem, da je tu moj poklic, da bi tu živel zopet v veseljem. Moj cilj je bil velik, toda življenje, ki sem ga živel, ni bilo ugodno za njegovo dosego. V meni so rastle velike misli in lepega dne sem zopet pobegnil iskat si dela, pri katerem bi mogel zaslužiti toliko, da bi si lahko kupil gradivo za slikanje. Par let sem iskal dela in veselja. Zraven sem risal in izrezaval iz lesa ter se oozil skrivaj na tovornih vlakih iz mesta v mesto.

Leto 1911 je končalo moje romarsko življenje. Na brzoplaku sem se otihotapil v Chicago. Po par dnevih tavanja sem zadel na umetniško kolonijo in se razveselil. Sprejeli so me umetniki v svojo družbo in sem jih lahko obiskoval v svojem prostem času. Tu je začetek mojega slikarstva. Napravil sem par kompozicij, ki so bile precej divje. Znanci umetniki, ki so jih videli, so bili navdušeni in mi dajali pogum. V koloniji je bila tudi umetniška šola. Izrazil sem svojemu prijatelju namen vstopiti vanjo in se naučiti umetnosti. Hitro in odločno me je od tega odvrnil, češ, da bi mi mogoče prej škodovalo kakor koristilo. Poslušal sem ga in se rajši učil sam.

Prišli pa so zopet slabi časi; izgubil sem delo in stanovanje. Šest skupaj nas je prebivalo tisto zimo ob jezeru Michigan v majhni nezakurjeni sobi. Zame je bil to največji udarec, tako da sem se začel srdito obnašati. Ostali umetniki v koloniji so nam od časa do časa pomagali s kruhom in kavo. Spomladi sem iskal dela in ga k sreči dobil pri družbi, ki je

slikala cerkve. Od začetka sem imel slabo in smrdljivo delo. Čez nekaj dni pa me je voditelj dela dal na strop, kjer sem slikal svetnike po barvastih reprodukcijah. Pa tudi tega dela sem se kmalu naveličal, ker sem čutil, da ni moje, kar delam; kopiranje mi ni dajalo nikakega zadovoljstva.

Pustil sem to delo in se naselil blizu kolonije. Z umetniki sem tisti čas malo občeval. Začel sem slikati, kar mi je narekovala duša. Delal sem v stilu; bržkone zato, da bi izrazil samega sebe. Dal sem svoji umetnosti vso prostost, divjo, nebrzdano. S tem hočem reči, da je to, kar sem ustvarjal, predstavljalo stvari, ki jih človek doživlja samo v sanjah. Tisti čas sem imel precej obiskovalcev, zanimajočih se za umetnost, in vpraševali so me, kje sem se učil. Odgovarjal sem jim, da nikjer, da se samo igram z delom in s sabo. Vprašal sem tudi nekega precej znanega umetnika, kaj on misli o mojem delu. Začuden me je pogledal in dejal, zakaj svojih del ne razstavljam. Imel sem takrat kakih dvajset del dovršenih. Ko se je oršila v koloniji zopet razstava, sem jih dal par tja in so bila sprejeta. Lokalni kritiki so jih pohvalili in obžalovali, da nisem več razstavil. Nekaj del sem tudi prodal prijateljem v koloniji, kar mi je dalo pobudo za nadaljnje delo, ne toliko zato, ker sem dela prodal, ampak ker sem čutil, da sem dotične ljudi s svojim delom razveselil.

Opazoval sem dela na raznih razstavah in opazil, da jih največ kaže vplive šole. In noč in dan mi je takrat šlo po glavi vprašanje, kaj ose je umetnost in ali sem na pravi poti. Spoznal sem, da nismo vsi enaki v značajih in naših človeških podobah, zakaj naj bi si torej bile naše slike v sorodu. Jaz sem se nagibal k izbiri motivov, ki so mi dajali prostost, da sem lahko govoril z barvo in formo. Prednost sem dajal takrat plavi, zeleni, rdeči in rumeni barvi. Črne in zemeljske barve sem srdil kakor strup. Za časa svetovne vojne sem zapazil, da sem večkrat rabil plavo poleg rdeče. Slike so postale zelo bojevitve tudi po tem, da sem izbiral močne kompozicije in poteze stavil drugo nasproti druge. Kritiki so označili te moje slike kot abstraktne. Bili so to moji prvi poskusi, ustvarjati, brez da bi oko opazilo kaj iz narave vzetega. Snov za kompozicije sem jemal iz svojih doživetij v Ameriki.

Leta 1919 sem imel svojo razstavo, ki je povzročila mnogo zanimanja med umetniki in kritiki. Označili so me kot umetnika iz nekeke zgodnje dobe. Tudi sam sem takrat precej premišljeval o tem, kakšen je naš čas in se

mi je začela odpirati pot do novih spoznanj in notranjega prepороda.

Po vojni sem zopet dobil delo pri družbi za slikanje cerkva, vendar samo kot podnik, ker nisem imel veselja do dela samega. Pozno v jeseni l. 1919 sem se poročil. Moje življenje se je s tem spremenilo, opustil sem pohajanje v večerne družbe in delal skice za večja dela. Vse mi je šlo po volji in sam ne vem, zakaj sem takrat opustil prejšnje močne barve in poteze in delal s čuvstvom bolj veselo in mehko. Leta 1922 sem prvič poslal na razstavo v muzej neko sliko, ki jo je razsodišče tudi sprejelo. Opazil sem, da sem osamljen med drugimi. Nič podobnega temu mojemu delu ni bilo videti. Slika je predstavljala »Pred vrati drugega sveta«. Slikana je bila v močnih barvah. Mesec je sijal, krilata stražarja pa sta zaspala; vse okrog je bil tuj čuden kraj z neznanimi rastlinami. Ne vem, zakaj je vstala v mojih sanjah ta kompozicija. Čutil sem le, da sem v nekem novem stanju, da nisem več sam, kakor poprej, ko sem romal iz kraja v kraj. Noben kritik ni mogel razložiti, zakaj sem sliko tako imenoval. Neka mlada sodružica me je prosila za pojasnilo. Vprašal sem jo, kaj čuti ob moji sliki. Rekla mi je, da še ni nikdar ničesar podobnega sanjala. Zanj, da je to čisto nova stvar in novo življenje. To pa sem ravno hotel izraziti.

Dokler je bilo moje zakonsko življenje veselo, so bile vesele tudi moje slike. Toda bolezen se mi je prikradla v družino in za celih šest mesecev sem pustil slikanje. Ko sem se zopet polotil dela, mi je notranja sila dajala samo temne slike, skoro vse v samih plavih, višnjevih in temnozelenih barvah. Kompozicije so bile nekam tužne. Izražale so samoto, ali mglene pokrajine in žalostne pesniške motive.

Vletu 1923 se je moje življenje zopet predruščilo. Z rojstvom hčerke Danice sem zaživel zopet bolj veselo življenje. Sedaj so mi začele ugajati cvetlice in solnčni vzhodi ter bolj nežne barve. Rumeno, rdečo in zeleno barvo sem sedaj spajal s plavo v bolj mehki harmoniji in celotna slika je pogosto izražala nekako cvetočo mladost.

Od l. 1919 dalje sem večkrat razstavljal svoja dela po raznih razstavah. Umetniki so ugotovili precej sprememb. Razstave v slovenskih naselbinah mi pa niso dale posebne pobude do one v Clevelandu l. 1927. Tam je ostalo par mojih prav dobrih in že priznanih del. Tako »Družina«, zelo moderna slika, nastala ravno dan pred rojstvom Danice. Ob solnčnem zahodu se nahajata v puščavi mož in žena. Žena se je sklonila nad cvetlico, da jo obvaruje, ker

raste v nekem čudnem, tujem in nevarnem kraju. »V dolini« predstavlja mladeniča, od gladu starčevsko zgrbljenega.

Po tej razstavi sem se podal s starim prijateljem Špancec na Zapad, ki sem ga že enkrat, toda ne popolnoma videl. Ustavil sem se v Novi Mehiki. Vsa narava, zrak in barva, ki sem jih tu našel, so me čisto predelali, začutil sem novo žioljenje, kot bi se bil pravkar rodil. Tujim barvam in oblikam se par dni sploh nisem mogel privaditi. Ko sem obiskal par indijanskih rezervacij, sem se prepričal, da je to sploh čisto drugačen svet kakor naš vzhodni. Že podnebje je drugačno, posebno pa žioljenje teh ljudi, ki so v svojih običajih še čisto primitivni, zraven tega pa verski. Svojo umetnost in zdravilstvo prikrivajo. Skrbno sem opazoval njih navade in vero ter njihove stavbe. Na prvi pogled se mi je zdelo, da vidim velik čebelnjak pod visokimi hribi v dolini; vsa priroda tega kraja je odsevala isti izraz, kot ga ima indijansko žioljenje. Opazoval sem njihove risbe in spoznal, da če bi hotel rabiti njihov način, bi to ne bilo nič, ker je izraz njihovega žioljenja, ki je tako primitivno izrazito, da ga človek more občudovati, ne pa posneti.

Priznati moram, da me je tačas narava popolnoma predelala. Začutil sem vse bolj abstraktno žioljenje. Začel sem dajati prednost skladu barv pred osvetljavo in senca se mi je pokazala v čisto drugi vlogi kakor prej.

Nedvomno je, da je vsak preporod za umetnika velik dobiček. Zato sem vedno čutil, da ne smem tičati na enem mestu, ker le iskanje žioljenja v sorho ustvarjanja prinese kaj novega. Višek svojega navdušenja sem doživel, ko sem se maja meseca l. 1929 napotil v svoj rojstni kraj. Sredi morja sem začutil, da sem tam že enkrat bil. Krasno jutro je bilo, ko smo dospeli v Cherbourg. Začutil sem drugo podnebje in vse se mi je zazdelo bolj domače. Preko Švice in Tirolske sem hitel domovini nasproti. V jutranji zarji se mi je odkrivala lepota domovine. Kraji in ljudje, umetnost in žioljenje, vse me je prilačilo in me ovajalo vedno globlje v spoznanje bistva domovine. Doživel sem nov preporod, ki mi je postal posebno jasen, ko sem se zopet vrnil v Ameriko. V nekih svojih pričakovanjih sem ostal sicer razočaran, to pa morda zato, ker sem še vedno tujec pri lastni materi. Želim pa, da se čimprej poglobim in se spoznam v svoji krvi in duši. Najbolj mi ugajajo kmečke hiše; slamnata streha močno vpliva name. Ako opazujem razne zakotke in s kamnom podzidane hleve, se mi zdi, da je vse tako resnično in

z veseljem zgrajeno in če bi kaj takega tukaj videl, bi vedel, da more biti to edino delo Slovence. Res je, da imamo tudi v Ameriki lepo naravo, vendar ni tista, v kateri bi se brezskrbno ulegel, se naspal in zasanjal o Sloveniji. Kmečka kultura bi se pa lahko izboljšala. Znanje našega kmeta je že zdalej prekosilo tehniko njegovega dela, pa naj še tako skrbno zлага drova za zimo in napaža listje za lego živini. Opazil sem, da so opustili tisto idilično žioljenje, ki se ga spominjam iz mladosti. Najbolj mi je ugajala krasota pod Gradom v Ljubljani s starimi razpokanimi stenami ob ulicah, obokanimi vežami in slikovitimi strehami. Te vrste stavb se še nisem lotil v svojem delu, rastejo pa pred menoj vedno večje in večje in bom počakal, da dozori cela močna kompozicija o tem. Tu in tam sem se srečal z Ivanom Cankarjem. Tudi ljubljanski trg nudi hvaležne pobude. Vendar pa v slovenski umetnosti tega nisem dosti opazil, čeprav je v Sloveniji vse tako čudovito izrazito. Gaspari je zelo blizu take umetnosti. Jakopič tako krasno sanja z resnico in pokaže globoko skrito žioljenje. Kaka moč je n. pr. v njegovem z ogljem narisanim lastnem portretu, v katerem se kljub temu kaže moč naroda, ki mu pripada. To je ena najmočnejših slik, kar sem jih videl v domovini. Druga je lesen kip Toneta Kralja, predstavljač Kristus. Zelo izraziti so se mi zdeli tudi »Kozolci« Fr. Zupana. Ne mislim kritizirati umetnikov svoje domovine, ker vem, da vsakdo le počasi raste in moramo pozdravljati vsak napredek. Tudi mene bi kdo lahko obsodil, da nisem nič naredil. Želim pa po svoji moči doseči to, kar je v meni. Izraz tega bi mogel biti večji, kakor je, če bi ne bil v svojih mladih letih toliko trpel in mi je zdravje opešalo. Vedno sem se boril proti trgovske umetnosti in moja umetniška pot ni sladka... Kakršno je žioljenje, taka je pesem! Samo čitajmo Cankarjeva dela, pa bomo opazili, kako je živel. Še megla nad belo Ljubljano ga je morila...

Kakor vidimo, za Peruška umetnika ni programa razen programa življenja. Zanj ni učitelja razen večne učiteljice človekove narave. Zanj ni cilja razen enega: ujeti v umetnosti brenenje žic svoje duše. Zanj tudi ni sloga, ki bi prisegal na njegovo edino pravilnost, razen tistega, ki je v danem slučaju najprikladnejši duševnemu stanju in srcu najbližji. On je abstrakten in realen, kakor to potrebuje in občuti v danem slučaju njegova duša. Zato

tekmuje on enkrat z nenadkriljivimi abstrakcijami indijanske dekorativne in simbolične umetnosti; drugič pa v Michiganskem gozdu tako izrazi mogočnost in lepoto realne narave, kot tega še ni zmozel slovenski umetnik.

Kakšna je njegova bodočnost? Ne bojimo se za moža, ki je ustvaril že omenjeni Michiganski gozd, indijanska tihožitja in globoko simbolične kompozicije svoje prve umetniške dobe; ne bojimo se za moža, ki je kot Cankar znal žrtvovati vso udobnost svojega življenja, da se je priboril v svobodo umetniškega sveta.

Sanjo v duši je prišel Perušek v domovino, ni pa mu bilo to pot dano, da to sanjo tudi realizira bodisi v pozitivnem ali vsaj v negativnem zmislu; niti razočarati se ni utegnil, kar se

tolikim zgodi, ko obiščejo po dolgi odsotnosti rodne kraje. Kljub temu pa je njegova prva umetniška reakcija na domovino, kolikor jo dosedaj poznamo, trda in trpka, še najbolj sorodna Kraljevi, kateri je v »Jutru iz Ljubljane« celo vzporeden. Ta sorodnost nas znova potrjuje v naziranju, da sta brata Kralja najgloblje v domovinski grudi zasidrana umetnika. Če se ozremo po našem sodobnem umetniškem svetu, ne najdemo nikogar, ki bi bil bolj naš, kot so Jakopič, Plečnik, brata Kralja in Perušek.

SPeruškom se je prvič v naši zgodovini vrnil iz tujine že pozabljeni stric in nas potrdil v spoznanju naših očitih, a še ne priznanih vrednot.

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

Franjo Šuklje: *Iz mojih spominov*. I.—III. del, str. 217 + 204 + 276. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1926 in 1929.

Ivan Hribar: *Moji spomini*. I. del od l. 1855 do l. 1910, str. 507; II. del: Osvobodilna doba str. 549. Samozaložba, Ljubljana, 1928.

Prvo knjigo Šukljetrovih spominov smo na splošno ocenili že tedaj, ko je izšla; danes pa leži pred nami celotno spominsko delo Franja Šukljeta in Ivana Hribarja, dotikajoče se preko sedemdeset let našega javnega življenja, skoraj od tedaj, ko je začela vstajati na slovenskem političnem nebu prva zarja, do polnega svetlega dne lastne narodne državnosti. Oba moža, vidna junaka tega časa, nas v svojih obširnih pisanjih z avtentično razlago vodita v narodne in politične borbe ter v uspehe gospodarskega dela, v kolikor so bili ti uspehi sad političnega prizadevanja. Ker so ti spomini osebno pričevanje o preteklosti in iz neke notranje nujnosti podajajo takorekoč obračun o življenju, to tem bolj zanimivi in plastični, čim bolj sta oba moža ne samo različna značaja, ampak tudi izrazita nasprotnika; njuna pot se je mnogokrat križala ne samo v taktiki, ampak v osnovnem pojmovanju javnega dejanja in nehanja. Zato iz teh spominov skoraj sami po sebi vstajata dve antitetični podobi in pisatelja sta tudi sama dobro poskrbela za svojo antitezo. Ko bomo tedaj skušali oceniti te spomine s političnega in človeškega stališča, se tudi nam antitezi skoraj ne bo mogoče ubraniti.

Šukljeta srečamo najprej kot dijaka z revolucionarno gesto, nato bojevnika pri Kraljevem Gradcu 1866, dalje svobodomiselnega akademika, nacionalnega in temperamentnega profesorja; v politično življenje stopi kot ljubljanski občinski svetnik in dež. poslanec; kot državni poslanec je izvoljen na narodnem programu in se utabori v konservativnem vladnem Hohenwartovem klubu; v deželnem zboru se loči od radikalov in vodi narodno zmerno »elastikarsko«, to je vladno politiko; pozneje postane dvorni svetnik, glavni ravnatelj

drž. založbe šolskih knjig, je spet državni poslanec nar. napredne stranke, pozneje pa poslanec SLS in je končno kranjski deželni glavar; nepričakovano naglo se umakne v politični pokoj in posega v javnost predvsem še kot razborit članek in avtoriteta. Hribarja zgodaj занesejo tesne dijaške razmere v borbo za kruh, postane spreten in podjeten uradnik banke Slavije in je kmalu njen ljubljanski ravnatelj; vneto dela v narodnih društvih; poslovne razmere ga na popotovanjih seznanijo s širokim krogom pomembnih Slovencev in drugih Slovanov; zgodaj pride v občinsko in deželno politiko in postane 1896 ljubljanski župan. Pozneje je tudi ljubljanski državni poslanec, a ko cesar njegove šeste izvolitve za župana več ne potrdi, se tudi on umakne iz domače politike, vzdržuje pa živahne stike s Slovani zunaj države; med vojno je najprej v zaporu, pozneje v konfinaciji, nato sodeluje v slovenskem Narodnem Svetu; v novi državi doseže čast poslanika v Pragi in je končno kr. pokrajinski namestnik v Ljubljani.

Vsekakor sta oba dosegla kariero kot le redki Slovenci in sta s tem dokazala, da politično delo, dasi je naporno in razburljivo, še najhitreje odpira pot navzgor in da je politika, ki naj v prvi vrsti uveljavlja skrb za javni blagor (kakor je dejal Krek), že od nekdaj naklonjena tudi osebnim uspehom. Zato ima politično delo objektivno in subjektivno stran; pri nji ne upoštevamo samo osebnih zmožnosti, ampak njeno etično linijo, ki nas zanima kot politikov značaj, rezultanta subjektivnih in objektivnih sil, ki politika pritegujejo in mamijo. Pri politiku sta bolj kot v splošnem življenju nazor in linija isto in politična dejanja se ne dajo nikdar opravičiti z drugačno miselnostjo. Šuklje je odličen parlamentarec, široko naobražen narodno gospodarski politik, delaven deželni glavar; njegove gospodarske zasluge za dolenjsko in belokranjsko železnico so neprecenljive; narodnosti ne sili v ospredje, skoraj ne moremo reči, da bi bila to zanj program. Svoj narodno politični nazor, bolj praktičen kot načelen, večkrat jasno pove, n. pr. takole: »Zdavnaj sem že dal slovo tisti popolnoma napačni misli, da bo jezikovno vprašanje rešilo slovenski narod pretečega mu pogina;